О. Капліна, доцент НЮА України

Традиційний та новий погляд на шляхи подолання колізій норм кримінально-процесуального права

Динамізм суспільних перетворень останнього десятиліття сприяв тому, що законодавство нашої держави істотно обновилося. Проте не можна сказати, що законотворчий процес, здійснюваний з урахуванням нових соціальних, економічних, політичних, міжнародно-правових реалій, проходить послідовно і злагоджено. Численні зміни і доповнення чинного законодавства, ухвалення нових законів і підзаконних актів[1], на жаль, часто не відповідають вимогам системності й узгодженості. Багато в чому це і обумовлює той факт, що сучасне законодавство — складне, багатогалузеве, ієрархічне утворення, в якому є різночитання і нестиковки, паралелізми і неузгодженості, прогалини або надмірності, конфліктуючі або конкуруючі норми та інститути тощо. А правозастосовна практика досить часто опиняється перед ситуацією, коли один об'єкт регулювання потрапляє під дію декількох норм, що, відтак, породжує насущну потребу у розв'язанні колізії, що виникла між ними.

Оскільки кримінальне судочинство має найрепресивніший характер державного примусу, саме тут правові колізії набувають особливої гостроти і деструктивності. Будь-яка незбалансованість у механізмі кримінально-процесуального регулювання загрожує істотним порушенням прав і свобод осіб, що втягуються в орбіту кримінального судочинства, відступом від одноманітності судової і слідчої практики, порушенням принципів законності, рівності громадян перед законом і судом, публічності, здатна породити нігілістичне ставлення громадян до закону, до правоохоронних органів у цілому.

Тривалий час у радянській юридичній науці переважала думка про тимчасовий характер такого правового явища, як колізії норм права[2].

[1] Тільки в 2004 р. Верховна Рада ухвалила 243 закони України (за винятком законів про ратифікацію міжнародних і міжурядових угод), 74% з них становили закони про внесення змін і доповнень до інших законів (див.: *Монастирський Д. А.* Забезпечення стабільності закону у законотворчості // Бюл. Міністерства юстиції України. – 2006. – № 2. – С. 97–98).

[2] Див.: *Алексеев С. С.* Проблемы теории права: Курс лекций в 2 т. – Свердловск, 1973. – Т. 2. – С. 137–138.

Постановка питання про їх неминучість відкидалася з посиланням на випадковий техніко-законодавчий характер. Найбільшу кількість робіт було присвячено розгляду колізій міжнародного приватного права. І лише з початку 70-х років XX ст. окремі аспекти даної теми стали активно привертати увагу вчених. За останній час у роботах С. Алексєєва, М. Бурменського, М. Власенка, Л. Іногамової-Хегай, В. Лазарева, І. Лукашука, М. Марченка, М. Матузова, З. Незнамової, М. Панова, А. Піголкіна, С. Погребняка, П. Рабіновича, В. Сирих, Ю. Тихомирова, Ю. Тодики, М. Цвіка, О. Черданцева та інших вже накопичений певний науковий матеріал, що містить теоретичні положення і конкретні рекомендації, які стосуються юридичних колізій та способів їх подолання й усунення. Проте ступінь розробленості теми і коло її наукових джерел не можна визнати достатніми. В юридичній літературі дотепер відсутній єдиний понятійний апарат, не розроблено уніфікований механізм розв'язання колізій норм права, практично не розглядалася роль правових позицій судових органів у подоланні колізій правових норм, при формулюванні способів розв'язання колізій норм права не враховувалися нові прогресивні надбання політико-правової думки, покликані забезпечити гуманістичний розвиток суспільства — верховенство права (ст. 8 Конституції України), пріоритет прав і законних інтересів особи в державі (ст. 3 Конституції України).

Метою цієї публікації є визначення поняття колізій, що виникають у кримінально-процесуальному законодавстві, характеристика їх видів, а також розроблення на основі аналізу сучасних досягнень правової науки конкретних практичних рекомендацій, спрямованих на їх подолання.

Термін «колізія» в перекладі з латинської означає зіткнення протилежних поглядів, бажань, зацікавлень[1]. У правовій літературі поняття «юридична колізія» розглядається в широкому і вузькому значеннях. У широкому значенні під ними розуміють: 1) колізії між нормативними актами або окремими правовими нормами; 2) колізії в правотворчості (безсистемність, дублювання, видання взаємовиключних актів); 3) колізії в правозастосування (відсутність одноманітності в практиці реалізації одних і тих самих розпоряджень, неузгодженість управлінських дій); 4) колізії повноважень і статусів державних органів та посадовців; 5) колізії цілей (коли в нормативних актах різних рівнів або різних органів закладаються такі, що суперечать одна одній, а іноді і взаємо-

[1] Див.: Словник іншомовних слів. – К., 2000. – С. 535.

виключні цільові установки); 6) колізії між національним і міжнародним правом[1].

В історії вітчизняної і зарубіжної правової думки найбільша увага приділялася колізіям у вузькому значенні — колізійності об'єктивного права, тобто колізіям норм права (або нормативно-правових актів)[2].

Можна виділити певні ознаки, притаманні колізіям норм кримінально-процесуального права: 1) вони є джерелом суперечності або розбіжності у регулюванні одного й того ж самого питання (причому розбіжність і суперечність — поняття не тотожні); 2) мають формальний характер; 3) виникають лише у тому випадку, коли одне суспільне відношення регулюється декількома нормами права; 3) виникають між нормами внутрішнього національного законодавства, що є джерелом кримінально-процесуального права (при виникненні суперечності між нормами інших держав і національним законодавством йдеться про колізії законодавств різних держав, і механізм їх подолання та усунення інший); 4) створюють труднощі для правозастосовної практики; 5) при їх подоланні колізійна ситуація не перестає існувати; 6) усунути їх можна тільки шляхом внесення змін і доповнень до законодавства.

У теорії права традиційно розрізняють такі види колізій норм права: темпоральні (часові, хронологічні), просторові, ієрархічні (субординаційні), змістовні[3].

Темпоральні колізії мають місце в тому випадку, коли одне питання регулюють норми, що діють у різних часових межах.

Ієрархічна колізія є неузгодженістю норм різної юридичної сили. Ці колізії виникають тоді, коли на регулювання конкретного суспільного відношення одночасно претендують норми, що знаходяться на різному рівні в ієрархічній (вертикальній) структурі законодавства.

---

[1] Див.: *Матузов Н. И.* Коллизии в праве. Причины, виды и способы разрешения // Правоведение. – 2000. – № 5. – С. 225–244; *Морозова Л. А.* Теория государства и права: Учебник. – М., 2004. – С. 290–291; Теория государства и права: Курс лекций. – М., 1997. – С. 362–367, 424–439; *Тихомиров Ю. А.* Коллизионное право: учебное и научно-практическое пособие. – М., 2003. – С. 29–30.

[2] Див.: *Неволин К. А.* Энциклопедия законоведения. – СПб., 1997. – С. 33–70; *Трубецкой Е. Н.* Энциклопедия права. – СПб., 1998. – С. 107–121.

[3] Див.: *Головистикова А. Н., Дмитриев* Ю. А. Проблемы теории государства и права: Учебник. – М., 2005. – С. 539–540; Загальна теорія держави і права / За заг. ред.. проф. М. В. Цвіка, доц. В. Д. Ткаченка, проф. О. В. Петришина. – Х., 2002. – С. 316; *Иногамова-Хегай Л. В.* Конкуренция уголовно-правовых норм при квалификации преступлений. – М., 2002. – С. 11–12; *Морозова Л. А.* Вказ. праця. – С. 292–293; *Погребняк С. П.* Колізії у законодавстві України та шляхи їх переборення: Автореф. дис. … канд. юрид. наук. – Х., 2001. – С. 4 та ін.

Змістовні колізії виникають між загальними і спеціальними нормами права, в одному просторі і в один і той самий час між нормами однакової юридичної сили. Але відмінність між ними полягає в обсязі регулювання. Загальна норма покликана регулювати суспільні відносини в цілому, а спеціальні — підвид або частину цих відносин. Спеціальна норма вилучає окремі обставини з дії загальної норми.

Просторові (територіальні) колізії виникають тоді, коли правовідносини, права, обов'язки їх учасників по-різному регулюються на різних територіях однієї держави або на території різних держав. Україна є складною унітарною державою, проте відповідно до Конституції України її державний устрій ґрунтується на принципах єдності і цілісності державної території, а правова система будується на принципі верховенства права, що перебуває у діалектичній єдності з принципом верховенства закону. Причому Конституція України має найвищу юридичну силу, а закони та інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції і повинні відповідати їй. Міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства (ст. ст. 2, 8, 9 Конституції України). Таким чином, оскільки основним джерелом кримінально-процесуального права є закон, а єдиним органом законодавчої влади в Україні — Верховна Рада (ст. 75 Конституції України), між нормами кримінально-процесуального законодавства нашої держави не можуть виникати просторові колізії.

Колізії правових норм можна подолати й усунути. Усунення колізій є прерогативою законодавця і вимагає динамічних способів (скасування однієї з колізійних норм, внесення змін і доповнень до нормативно-правового акта і под.). Проте правозастосувач не завжди може дозволити собі відкласти застосування норми права до моменту зміни законодавства, оскільки ситуацію, що виникла, йому необхідно вирішити негайно. Тому в науці та правозастосовній практиці вироблені певні способи подолання колізій — застосування колізійних норм, застосування правоположень і тлумачення закону.

Колізійні норми — це нормативні розпорядження, що закріплюють правила вибору потрібної норми з декількох, які по-різному регулюють одне й те ж саме відношення. Вони покликані усунути неузгодженість складових частин системи права, врегулювати відносини між самими нормами, є «регулятором усередині регулятора», надають системі права до певної міри якість «саморегульованої системи»[1]. Колізійні норми наказують правозастосувачу застосовувати ту конкуруючу норму, яку вони визначають як пріоритетну, оберігають від помилок при виборі

[1] Див.: *Черданцев А. Ф.* Толкование права и договора. – М., 2003. – С. 42.

однієї норми з декількох колізійних, застерігають від можливості поширювального або обмежувального тлумачення, сприяють уніфікації правозастосовної практики.

Не будь-яку колізію норм кримінально-процесуального права, що виникає, можна розв'язати за допомогою колізійних норм, що пов'язано з поліваріантністю колізійних ситуацій і відсутністю в законі вичерпного правового інструментарію, спрямованого на їх розв'язання.

У таких ситуаціях на допомогу правозастосувачу приходять положення, розроблені загальною теорією права, причому в юридичній літературі їх називають способами тлумачення[1], правилами[2], принципами[3], юридичними пріоритетами[4]. Незважаючи на відмінності в назвах, йдеться про типові положення, сформульовані ще римськими юристами і вживані упродовж вже багатьох століть.

Послідовною й логічно обґрунтованою у зв'язку з цим видається точка зору тих учених, які вважають, що зазначені загальні правила (принципи, способи тлумачення) через типовість вирішення на їх основі проблемних ситуацій при застосуванні юридичних норм реально набувають рис правоположень[5]. До їх числа належать корелюючі видам колізій способи їх розв'язання: ієрархічний, темпоральний і змістовний.

Суть *ієрархічного* способу полягає у тому, що в разі колізії норм, виданих різними органами, підлягає застосуванню акт, котрий має вищу юридичну силу, тобто за основу береться вертикальна ієрархія джерел кримінально-процесуального права (норма більшої юридичної сили скасовує дію інших норм).

Темпоральний (хронологічний) вид розв'язання колізій. У разі виникнення суперечності між нормами, прийнятими одним органом у різний час з одного і того ж самого питання, застосовується норма акта, прийнятого пізніше (пізніше виданий закон скасовує попередній у всьому, в чому він з ним розходиться).

---

[1] Див.: *Венгеров А. Б.* Теория государства и права: Учебник. – 2-е изд. – М., – С. 529.

[2] Див.: *Кудрявцев В. И.* Теоретические основы квалификации преступлений. – М., 1963. – С. 251; *Матузов Н. И.* Вказ. праця. – С. 240; *Черданцев А. Ф.* Вказ. праця. – С. 45.

[3] Див.: *Власенко Н. А.* Логико-структурные дефекты системы советского права // Правоведение. – 1991. – № 3. – С. 23; *Иногамова-Хегай Л. В.* Вказ. праця. – С. 16; Концепция стабильности закона. – М., 2000. – С. 69; *Тилле А. А.* Время, пространство, закон. – М., 1965. – С. 196–201.

[4] Див.: *Морозова Л. А.* Вказ. праця. – С. 293.

[5] Див.: *Незнамова З. А.* Коллизии в уголовном праве: Дис. … д-ра юрид. наук:12. 00. 08. – Екатеринбург, 1995. – С. 83–84; *Погребняк С. П.* Вказ. праця. – С. 125.

Якщо має місце з*містовна* колізія між загальною і спеціальною нормами, що містяться в актах одного або різного рівня, то застосовується спеціальна норма (спеціальна (виняткова) норма скасовує дію норми загальної). Цей принцип римські юристи називали принципом верховенства спеціальних норм.

Ураховуючи динамізм сучасних перетворень, вважаємо за необхідне звернути увагу на два положення, якими також слід керуватися при розв'язанні колізій. По-перше, крім розглянутих вище, ми пропонуємо ще одне правоположення, яке, на нашу думку, має одержати визнання в науці й юридичній практиці. Воно відображає горизонтальну ієрархію в системі нормативно-правових актів і стисло сформулювати його можна як «пріоритет кодифікованого акта» або «пріоритет галузевого кодифікованого акта». Суть його полягає у тому, що відповідно до ст. 3 КПК України провадження по кримінальних справах на території України здійснюється виключно за правилами цього Кодексу. Особливе місце КПК серед інших законів, що є джерелами кримінально-процесуального права, є гарантією єдності галузі права, дозволить уникнути виникнення суперечностей між ним та іншими актами, вирішити наукові спори про галузеву належність низки кримінально-процесуальних інститутів. Невипадково при роботі над проектом КПК України його розробники спробували створити уніфікований, логічно стрункий, вільний від внутрішніх суперечностей акт. До нього включено глави, що регулюють ті питання кримінального процесу, які в даний час розрізнено регулюються різними законодавчими актами: реабілітація; імунітет свідків; провадження у кримінальних справах, пов'язане з міжнародними відносинами; імунітети дипломатичних представництв і консульських установ іноземних держав; правова допомога у кримінальних справах при провадженні окремих процесуальних дій; видача осіб, які вчинили злочин (екстрадиція); передача і прийняття засуджених осіб; інші питання кримінального судочинства, пов'язані з міжнародними відносинами[1].

Саме КПК є гарантією реалізації державної політики у сфері кримінального судочинства. Практика надання особливої сили кодифікованим законам, що становлять ядро галузей права, останнім часом знаходить підтримку як у науці, так і в законотворчості. Прикладом цього можуть бути нові кодифіковані акти, прийняті останнім часом, — ЦК України, Кодекс адміністративного судочинства України, ЦПК України[2].

[1] Див.: Кримінально-процесуальний кодекс України. Проект станом на 18. 11. 2005 року.

[2] Див., напр.: ЦК України, в ст. 4 якого закріплюється, що основу цивільного законодавства України становить Конституція України. Основним актом цивільного законодавства України є ЦК України. Актами цивільного законодавства є також інші закони України, які приймаються відповідно до Конституції України та ЦК.

Кодифіковані акти набувають домінуючого значення двоякого роду. З одного боку, вони є своєрідним «основним законом» відповідної галузі, закріплюючи принципи регулювання, правові інститути, основні нормативно-правові поняття, властиві галузі, правовий статус суб'єктів галузевих правовідносин, найважливіші юридичні норми, покликані бути орієнтиром при ухваленні законів та інших нормативно-правових актів даної галузі. З другого боку, вони виконують роль джерел нормативного зв'язку між різними галузями законодавства.

Ми не можемо погодитися з думкою Л. Яковлєвої, яка вважає, що КПК не повинен претендувати на особливе правове значення своїх норм щодо інших законів, оскільки по суті він теж є законом. Те, що він є кодифікованим законом кримінально-процесуального права, не робить його норми абсолютно правовими, на які необхідно рівнятися при ухваленні інших законів, що містять кримінально-процесуальні норми[1]. Кодифікування акта дійсно не робить його норми «абсолютно правовими». КПК є спеціалізованим, комплексним, внутрішньо узгодженим, нормативним актом і лише чітке дотримання його вимог, як підкреслював М. Строгович, є необхідною умовою й ефективною гарантією правильності розслідування і вирішення кримінальної справи по суті[2].

Пріоритет КПК означає, по-перше, те, що серед законів, які регулюють кримінально-процесуальні відносини (крім Конституції України та міжнародних договорів України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України), також існує певна ієрархія. Вершину ієрархічної піраміди займає КПК, середню ланку становлять закони, що містять норми кримінально-процесуального права (комплексні закони), і, нарешті, у підвалинах піраміди розташовані закони, які хоча і не містять кримінально-процесуальних норм, але застосування їх є обов'язковим через специфіку предмета їх правового регулювання.

По-друге, при визначенні порядку провадження по кримінальній справі переважно застосуванню підлягає КПК, а у випадках, якщо його окремі положення суперечать конституційним нормам, — Конституція. Якщо кримінально-процесуальні норми містяться в яких-небудь інших законодавчих актах, ці норми не повинні суперечити Конституції України, міжнародним договорам, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою, та КПК і підлягають обов'язковому приведенню у відповідність з ними. Якщо приймаються нові закони, котрі мають самостійний предмет

[1] Див.: *Яковлева Л. В.* Источники российского уголовно-процессуального права: Дис. … канд. юрид. наук. – СПб., 1999. – С. 118.

[2] Див.: *Строгович М. С.* Курс советского уголовного процесса. – М., 1968. – Т. 1. – С. 3.

регулювання, але торкаються кримінально-процесуальних відносин, то вони повинні відповідати принципам кримінального процесу, можуть застосовуватися тільки після того, як будуть інкорпоровані до КПК. Або сам КПК може містити бланкетну норму, що відсилає до того закону, де те чи інше питання знайшло своє більш розгорнуте закріплення. Наприклад, Законом України «Про внесення змін до Законів України «Про державну виконавчу службу» та «Про виконавче провадження»» ст. 8 Закону України «Про виконавче провадження» була доповнена ч. 4, якою передбачалося, що виїмка і вилучення виконавчого документа або виконавчого провадження здійснюється лише за рішенням суду. Згодом у березні 2006 р. до ст. 178 КПК України було внесено відповідне доповнення (на жаль, такі зміни і доповнення вносяться до КПК України недостатньо оперативно). З метою приведення законодавства України у відповідність з положеннями ЦК України й уніфікації правового регулювання до ч. 1 ст. 126 КПК України була внесена зміна щодо встановлення судового порядку накладення арешту на вклади з метою забезпечення цивільного позову і можливої конфіскації майна. Низка змін і доповнень внесені до КПК України у зв'язку з прийняттям кримінально-виконавчого кодексу України і т. д.

І нарешті, третє, що повинно, на нашу думку, характеризувати примат кодифікованого акта в кримінальному процесі при розв'язанні колізій. Специфіка галузі права передбачає, що будь-які обмеження прав і законних інтересів громадян у кримінальному процесі, пов'язані з розслідуванням або судовим розглядом кримінальної справи, повинні бути встановлені тільки в КПК України. Аналогічно має вирішуватися питання й щодо компетенції суб'єктів, котрі ведуть кримінальний процес.

Поза сумнівом, не можна заперечувати той факт, що система джерел кримінально-процесуального права є динамічною за своєю сутністю: приймаються нові закони, вносяться зміни і доповнення до діючих. Множинність джерел права — явище, характерне для розвитку правової системи країни романо-германської правової сім'ї. Проте розглядуване правоположення про примат кодифікованого акта усередині галузі права не тільки сприятиме розв'язанню можливих колізій між нормами права, що належить застосувати, а й дозволить запобігти їх появі, а також проникненню в кримінальне судочинство норм, котрі не відповідають його основним принципам, суперечать його завданням, порушують єдину кримінально-процесуальну форму, яка забезпечує особі, втягнутої в його орбіту, захист прав і законних інтересів.

Так, ч. 3 ст. 47^1 Закону України «Про інформацію» приписує, що особа звільняється від відповідальності за розголошення інформації з

обмеженим доступом, якщо суд встановить, що ця інформація є суспільно значущою. Положення цієї статті суперечать ст. 20 КПК України, яка передбачає підстави проведення закритого судового розгляду, а також ст. 121 КПК України, яка закріплює, що дані досудового слідства можна оголосити лише з дозволу слідчого або прокурора і в тому обсягу, в якому вони визнають можливим. Таке оцінне поняття, як «суспільне значення», може по-різному тлумачитися посадовцями органів, що ведуть боротьбу зі злочинністю, і особами, для яких розповсюдження інформації — це спосіб привернення уваги, створення певного ажіотажу, сенсації. Як правило, будь-яка інформація, пов'язана із вчиненням злочину, перебігом розслідування, особами, що його вчинили, має безперечне суспільне значення. Розглядуване правоположення про примат кодифікованого акта — КПК України, який передбачає заходи недопустимості розголошення даних досудового слідства (ст. 121), сприятиме розв'язанню колізії, що виникла.

Крім того, при розв'язанні колізій норм кримінально-процесуального права правозастосовувач повинен також керуватися принципом верховенства права. Забезпечення верховенства права останнім часом є однією з найважливіших проблем вітчизняної юриспруденції, яка привертає увагу вчених, що намагаються дати їй свою інтерпретацію.

Прикладом правового рішення, ухваленого безпосередньо на підставі принципу верховенства права, науковці та практичні працівники вважають рішення Судової Палати у цивільних справах Верховного Суду України від 3 грудня 2004 р. стосовно результатів голосування по виборах Президента України. Крім того, ще 2 листопада 2004 р. Конституційний Суд України висловив свою правову позицію щодо розуміння верховенства права. Суд підкреслив, що верховенство права — це панування права в суспільстві. Верховенство права вимагає від держави його втілення у правотворчу та правозастосовну діяльність, зокрема у закони, які за своїм змістом мають бути проникнуті передусім ідеями соціальної справедливості, свободи, рівності тощо. Одним з проявів верховенства права є те, що право не обмежується лише законодавством як однією з його форм, а включає й інші соціальні регулятори, зокрема норми моралі, традиції, звичаї тощо, які легітимовані суспільством і зумовлені його історично досягнутим культурним рівнем. Всі ці елементи права об'єднуються якістю, що відповідає ідеології справедливості, ідеї права, яка значною мірою дістала відображення в Конституції України.

Таке розуміння права не дає підстав для його ототожнення із законом, який іноді може бути й несправедливим, у тому числі обмежувати свободу і рівність особи. Справедливість — одна з основних засад права, є вирішальною у визначенні його як регулятора суспільних відносин, одним із загальнолюдських вимірів права[1].

Правову позицію щодо дотримання справедливості Конституційний Суд України висловив у Рішенні від 30 січня 2003 р. № 3-рп/2003 у справі про розгляд судом окремих постанов слідчого і прокурора: «Правосуддя за своєю суттю визнається таким лише за умови, що воно відповідає вимогам справедливості і забезпечує ефективне поновлення в правах»[2].

Верховенство права як принцип і як соціальний феномен тільки починає прокладати собі шлях, тому його тлумачення поки що не є уніфікованим, а рівень розроблення даної проблематики не відповідає потребам юридичної теорії і практики. Але оскільки він закріплений в Європейській конвенції з прав людини, Статуті Ради Європи, Конституції України, то можна сподіватися на його поступове утвердження в нашому суспільстві. Прикладом тому є Кодекс адміністративного судочинства України (набрав чинності з 1 вересня 2005 р.), який прямо закріпив у ч. 1 ст. 8, що «суд при вирішенні справи керується принципом верховенства права, відповідно до якого, зокрема, людина, її права та свободи визнаються найвищими цінностями та визначають зміст і спрямованість діяльності держави».

Аналізуючи прецеденти Європейського Суду з прав людини, Конституцію України, правові позиції Конституційного Суду України, можна зробити такий висновок. З погляду правотворчого процесу функціонування принципу верховенства права означає, що перед державою стоїть завдання створення правових законів, які увібрали в себе ідеї справедливості. Це підкреслив Пленум Верховного Суду України у постанові від 1 листопада 1996 р. № 9, вказавши, що «відповідно до ст. 8 Конституції в Україні визнається і діє принцип верховенства права. Конституційні права та свободи людини і громадянина є безпосередньо діючими. Вони визначають цілі і зміст законів та інших нормативно-правових актів, зміст і спрямованість діяльності органів законодавчої … влади… і забезпечуються захистом правосуддя»[3].

[1] Див.: Вісник Конституційного Суду України. – 2004. – № 11.

[2] Там само. – 2003. – № 1.

[3] Постанова Пленуму Верховного Суду України «Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя» // Постанови Пленуму Верховного Суду України 1972–2002. Офіційне видання / За заг. ред. Голови Верховного Суду України В. Т. Маляренка. – К., 2003. – С. 9.

З погляду застосування права правозастосувач (перш за все суддя), що застосовує закон, не повинен бути зв'язаний його експліцитним змістом, ототожнювати право із законом, який може бути несправедливим, таким, що обмежує право і законні інтереси громадян без достатніх для того підстав. Він має розкрити ідеал, заради якого був прийнятий закон, вичленувати його сутнісне, а не формальне значення.

Принцип верховенства права дає ще один засіб, за допомогою якого можливі відновлення справедливості, визначення критеріїв правомірності поведінки. Правозастосувач має право використовувати цей принцип у тих випадках, коли він застосовує відносно визначену норму права, тлумачить оцінне поняття, розв'язує колізію між нормативними актами, що знаходяться на одному ступені в ієрархії джерел тієї чи іншої галузі права, а вирішити антиномію, що виникла, за допомогою традиційних засобів неможливо.

Подальше наукове осмислення проблем верховенства права сприятиме не тільки формуванню єдиного загальнотеоретичного розуміння цього феномена, а й справить безперечний позитивний вплив на забезпечення його панування в правопорядку нашої держави.

Проведене дослідження дозволяє зробити такий висновок. Явища колізійності відображають труднощі процесу реформування судово-правової системи, що відбувається нині, призводять до деформації чинної системи права, її девальвації, породжують нігілістичне ставлення громадян до закону, ведуть до плюралізму тлумачення правових норм, що зрештою негативно позначається на правозастосовній практиці. Основними способами подолання колізії є видання колізійних норм, застосування правоположень і тлумачення норм права. Перевага колізійних норм у країнах романо-германської системи права вимагає надання нормативного характеру правоположенням, спрямованим на розв'язання колізій. Розглянуті колізійні правоположення через відсутність їх формальної визначеності часто не сприймаються правозастосувачами як загальнообов'язкові. З погляду правозастосувача дуже важливо, аби певний механізм, що містить у собі алгоритм подолання колізії, був створений на законодавчому рівні, оскільки в країнах романо-германської системи права аргументування своєї позиції, що спирається на доктрину права, не завжди знаходить підтримку і схвалення серед правозастосовачів. Звідси цілком виправданими є пропозиції правознавців перетворити розглянуті правоположення на норми права, надати їм формально визначеного характеру. Закріплення цих правоположень у законі дозволило б точно визначити правила обрання потрібної норми,

аргументувати правозастосувачу свою позицію у відповідному акті застосування права.

Крім ієрархічного, темпорального, змістовного способів, при розв'язанні колізій норм права обов'язково слід враховувати закріплений у Конституції України принцип верховенства права, а також керуватися принципом, який може бути названий «пріоритет галузевого кодифікованого акта».